

Concert i.s.m.
de Groningsche
Muziekvereniging

WO 7 MEI

foto: Nancy Horowitz

SITKOVETSKY TRIO EN SHARON KAM

SPOT/DE OOSTERPOORT

PROGRAMMA

Claude Debussy

(1862-1918)

Première Rhapsodie voor klarinet en piano
(1909)

Maurice Ravel

(1875-1937)

Pianotrio in a
(1914)

1. *Modéré*
2. *Pantoum (Assez vif)*
3. *Passacaille (Très large)*
4. *Final (Animé)*

Pauze

Olivier Messiaen

(1908-1992)

Quatuor pour la Fin du Temps
(1940)

1. *Liturgie de cristal*
2. *Vocalise, pour l'Ange qui annonce la fin du temps*
3. *Abîme des oiseaux*
4. *Intermède*
5. *Louange à l'Éternité de Jésus*
6. *Danse de la fureur, pour les sept trompettes*
7. *Fouillis d'arcs-en-ciel, pour l'Ange qui annonce la fin du temps*

foto: Jiyang Chen

Sharon Kam

klarinet

Alexander Sitkovetsky

viool

Wu Qian

piano

Isang Enders

cello

Sharon Kam is een wereldberoemde klarinettiste die studeerde aan de Juilliard School of Music in New York. Al op haar zestiende debuteerde zij met Mozarts *Klarinetconcert* bij het Israëliisch Filharmonisch Orkest. Kam voelt zich thuis in verschillende

muziekgenres, van klassiek en jazz tot eigentijdse muziek. Naast de vele soloconcerten die zij gaf met beroemde orkesten zoals de Berliner Philharmoniker en het London Symphony Orchestra, is zij zeer actief in de kamermuziek en werkt zij samen met grootheden als het Jerusalem Quartet.

Het Sitkovetsky Trio werd opgericht in 2007 door studenten aan de Yehudi Menuhin School in Engeland. Inmiddels is het uitgegroeid tot een van de meest vooraanstaande trio's van deze tijd met verschillende prijzen op zijn naam.

PROGRAMMATOELICHTING

Examenstuk

In 1909 werd Achille Claude Debussy door de directeur van het Conservatoire de Paris, Gabriel Fauré, opgenomen in de directie als Conseil Supérieur. Een van zijn taken was om composities te schrijven voor blaasinstrumenten ten behoeve van af te leggen (eind)examens, en de uitvoering daarvan als jurylid mede te beoordelen. Onderdeel van deze examens was om de kandidaten onvoorbereid een onbekend stuk, direct van papier, te laten spelen en daarna een andere, ingestudeerde compositie. Voor klarinet schreef hij voor het eerste doel *Petite Pièce* – een kort stuk van rond 2 minuten – en vervolgens de *Première Rhapsodie*, rond 8 minuten, die de kandidaten tevoren konden instuderen. Op 14 juli 1910 werden de werken voor het eerst door elf examenkandidaten uitgevoerd, en hoewel Debussy bang was dat de overige juryleden na een paar rondes wel genoeg van de rapsodie hadden gehoord, bleek dat allerm minst het geval. Het werk kent zowel langzame, lyrisch lijnen als snelle dansmaten, die soms met een nog snellere, grillige acrobatiek in elkaar overvloeien – en waarbij de melodische lijn heen en weer vliegt en de muzikale stemming evenzo. Gecomplceerde ritmische valkuilen zijn volop aanwezig, maar ook talloze mogelijkheden om te schitteren met een mooie toon, met soepele overgangen, en een excellente frasering, tot de muziek in de slotmaten in het hoogste register is aangeland.

Ondanks de hoge technische eisen is het prachtige muziek en de *Première Rhapsodie* is dan ook een standaard in het klarinet-repertoire. Het werk ik opgedragen aan collega-docent Prosper Mimart, een prominent klarinettist met een uitzonderlijke fraaie toonvorming, die op 16 januari 1911, samen met pianist Georges Krieger, in de Salle Gaveau van Parijs de première verzorgde. Later dat jaar heeft Debussy ook een versie voor klarinet en orkest uitgebracht die nog populairder is geworden.

Zwitserse horlogemaker

Joseph Maurice Ravel, geboren op 7 maart 1875 in Ciboure, een stadje in Frans Baskenland, was een componist die de vorm minstens zo belangrijk vond als de inhoud, een perfectionist die als een Zwitserse horlogemaker werkte – zoals Igor Stravinsky ooit opmerkte. In de lente van 1914 begon hij aan een pianotrio en al spoedig schreef hij aan zijn leerling en vriend Maurice Delage: 'Mijn trio is af, nu de thema's nog'. Dat invullen geschiedde in de zomer in de badplaats Saint-Jean-de-Luz, vlakbij Ciboure, en in september 1914 werd het werk voltooid – op het laatst in grote haast, want in augustus van dat jaar was WO I uitgebroken en Ravel wilde zich aanmelden bij het Franse leger om zijn vaderland te helpen verdedigen. Aan Stravinsky schreef hij: 'De gedachte dat ik direct moet vertrekken, zorgde ervoor dat ik vijf maanden werk in vijf weken voltooide. Mijn trio is klaar!'. Hij werd ingedeeld

bij het 13e artillerieregiment als ambulancechauffeur en bleef in (front) dienst, tot hij begin 1917 met groot verlof werd gestuurd.

Het *Pianotrio in a klein* heeft vier delen en is opgedragen aan Ravels contrapunt-leraar André Gedalge. De première vond plaats op 28 januari 1915 in Parijs. Hoewel het werk formeel de conventionele vierdelige indeling heeft – de buitenste delen in de sonate-vorm, daartussen een scherzo en trio, en een langzaam deel – streefde de componist binnen dit framework doelbewust een gelijkwaardige rol van de drie instrumenten na, zodat de van nature dominante piano en, in mindere mate, de viool, in balans waren met de cello. Daartoe ging hij bijna orkestraal te werk: door ook de buitenste, hoge en lage, toonbereiken van de strijkinstrumenten toe te passen, met veel trillers en tremolo's, en met glissandi, arpeggio's en brede orgelpunten, creëerde hij een kleurig, dicht klankweefsel. Opmerkelijk is ook hoe hij de individuele rol van de instrumenten uitlichtte door de viool en de cello vaak twee octaven uit elkaar te laten spelen, met de rechterhand van de piano daar tussenin.

Het eerste deel (*Modéré*) is gebaseerd op de *zortziko*, een Baskische dans, en begint pianissimo met het eerste thema in een karakteristieke asymmetrische 8/8 maatverdeling (3+3+2/8), met daaronder de basstem in normaal verdeelde kwarten. Na onderlinge uitwisseling van deze melodie tussen de instrumenten, gevolgd door een omhoogstormende

pianofiguur, volgt het lyrische tweede thema waarin de klemtoon subtiel is verschoven naar een 3+2+3/8 maatverdeling. De spanning neemt toe in de doorwerking doordat de tempi voortdurend fluctueren. In de recapitulatie verschijnen beide thema's samen, maar met verschillende harmonieën. Door het hele deel heen handhaaft Ravel zijn karakteristieke ritmiek. Het tweede deel draagt de titel *Partoum (Assez vif)* en is gebaseerd op een traditionele scherzo + trio (A-B-A) vorm. De titel refereert aan een Maleisische dichtvorm waarin de tweede en vierde regels van een couplet de eerste en derde regels worden van het volgende couplet.

Met contrasterende thema's – een sarcastisch *staccato* in a-klein, een verleidelijk, kortademig *legato* in Fis groot (beide in 3/4), en (later, in het trio) een koraalachtig, breed uitgesponnen *legato* in F groot (in 2/4 maat) – die hij in alle mogelijke verhoudingen en in wisselende toonsoorten en articulaties naast elkaar zet, creëert horlogemaker Ravel een zo complexe, maar geraffineerde ritmiek dat de precisie waarmee het partoum-schema hierin werd toegepast pas in 1975 door de Engelse musicoloog Brian Newbould werd opgehelderd. Het derde deel (*Passacaille: Très large*) is een echte passacaglia in de geest van Bach waarin een lineair, acht maten lang thema (afgeleid van het eerste thema van de partoum), gepresenteerd in het lage register van de piano, in totaal elf maal wordt gevarieerd. Gaandeweg, maar

onverbiddelek, stijgt de dynamiek – tot er een luide climax is bereikt, de piano stilvalt, en de beide strijkers met een zacht, droefgeestig duet het deel afsluiten. In het laatste deel (*Final: Animé*) introduceert de piano het hoofdthema in 5/4, vijf maten lang, omspeeld door arpeggio's van de viool en dubbele trillers van de cello, waarna de rollen worden omgedraaid en de strijkers zich meester maken van het thema, en samen met virtuoze pianopassages tot een climax brengen. In de doorwerking introduceert de piano een tweede thema met massieve akkoorden, opnieuw (op z'n Baskisch) in een oneven maatsoort (7/4); vervolgens alterneren en versmelten beide thema's met nieuwe timbres en harmonische modulaties. Het majestueuze tweede thema triomfeert, en bereidt een haast orkestrale expansie voor tot een uitbundige, juichende coda.

Het was doodstil

Reeds in zijn tienerjaren verwierf Olivier Messiaen, briljant muziekstudent aan het Parijse conservatorium, de nodige faam: in 1925 componeerde hij als 17-jarige *Le Banquet céleste* voor orgel dat kort daarop al werd gepubliceerd, en zijn eindexamen legde hij met meerdere onderscheidingen af. Hij werd al snel eerste organist van de Église de la Trinité, een zeer prestigieuze positie in het Parijse muziekleven. Bij het uitbreken van WO II werd hij opgeroepen om zijn dienstplicht te vervullen, werd gevangen genomen in de slag bij Verdun (mei 1940) en overgebracht naar Stalag VIII-A, een krijgsgevangenenkamp bij Görlitz, 100 km ten oosten van Dresden. Daar namen de Duitsers hem wel zijn uniform af maar niet zijn verzameling zakpartituren. Een Duitse officier, Hauptmann Karl-Erich Brüll, verschaftte hem muziekpapier.

Olivier Messiaen en medegevangenen in Stalag VIII-A

Drie andere musici, een klarinettist, een violist en een cellist waren ook gevangen genomen en voor hen begon Messiaen te componeren, met een klein trio *Intermède* als eerste resultaat. Het werd ingestudeerd in de waslokalen van het kamp, met als gevolg dat de kampbewakers ook een oude piano voor Messiaen regelden. Voor deze vier instrumenten schreef hij het *Quatuor pour la fin du temps* waarin het *Intermède* als deel 4 werd opgenomen. Alle delen hebben een andere samenstelling, wat het instuderen vergemakkelijkte. Zo kon de klarinettist in zijn eentje deel 3 (*Abîme des oiseaux*) repeteren, terwijl cellist en de pianist (Messiaen zelf) deel 5 (*Louange à l'éternité de Jésus*) konden instuderen.

Voor Messiaen was muziek de echo van God en ook de natuur zag hij als afspiegeling van het goddelijke. Het Quatuor is geïnspireerd op de Openbaringen van Johannes waarin zes engelen de Apocalyps voorspellen en een zevende engel het einde van de tijd aankondigt: de eeuwigheid, het tijdloze koninkrijk Gods. Kenmerkend voor het werk is de ritmische onvoorspelbaarheid: ritmes die door elkaar lopen waardoor een zwevende asymmetrie ontstaat en gevoel voor maat en van tijd verloren gaat. Kenmerkend voor Messiaen zijn ook de vogelgeluiden die hier voor het eerst te horen zijn. In deel 1 ontwaken de merel en de nachtegaal (klarinet en viool) en brengen ons naar hemelse sferen, in afwachting van de aankondiging van de Apocalyps in deel 2: een aria

van viool en cello, begeleid door schemerige, niet-tonale akkoorden van de piano, afgewisseld met fortissimo passages door het hele kwartet. Deel 3, waarin alleen de klarinet speelt, is wellicht het vroegste voorbeeld van minimal music. Deel 4 (een trio zonder piano) is een soort scherzo, een tussenspel, melodisch met de andere delen verbonden. In deel 5, de lofzang op de eeuwigheid van Jezus, speelt de cello een heel lange, langzame melodie, ondersteund door pianoakkoorden. Dit duurt en duurt en duurt, tot de luisteraar zijn begrip van tijd verloren heeft. Deel 6, de dans voor de woede voor de zeven bazuinen, is het meest dramatische deel waarin de 3/4 en de 4/4 maat met o.m. hindoe-achtige ritmes onderuitgehaald worden. De puls verspringt voortdurend, de luisteraar wordt steeds op het verkeerde been gezet. In deel 7 horen we elementen terug uit deel 2. De machtige engel verschijnt met de regenboog op zijn hoofd die vrede, wijsheid en licht symboliseert. In het etherische laatste deel, de lofzang op de onsterfelijkheid van Jezus, voert de viool, ondersteund door de piano, in langzame, gestaag hoger en ijler wordende tonen – tot in het hoogste register – ons naar de hemel. Het Quatuor werd voor het eerst uitgevoerd in een 'theaterbarak' in Görlitz met 400 volledig bezette plaatsen, op 15 januari 1941. Na de uitvoering was het doodstil.

Hans Zaagsma

PRAKTISCHE INFORMATIE GMV

Vrienden van de Groningsche Muziekvereniging

De stichting GMV is een zelfstandige concertorganisatie. Alle werkzaamheden worden uitgevoerd door vrijwilligers. Daarnaast heeft de GMV al jaren een enthousiaste vriendenclub, bestaande uit trouwe bezoekers en andere muziekliefhebbers uit het Noorden. Vrienden genieten voorrechten zoals toezending vooraf van de programmatoelichtingen per email, en korting op het jaarlijkse Vriendenconcert. Vanaf € 50,- per jaar bent u Vriend van de GMV.

Meer informatie

groningsemuziekvereniging.nl
kamermuziek.groningen@gmail.com

De GMV en haar steunfonds het Wenckebachfonds vallen onder de Culturele ANBI regeling.